

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

**ПЕРЕБІГ РЕВОЛЮЦІЇ 1905-1907 РР. НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА
ВПРОВАДЖЕННЯ ОТРИМАНИХ ДАНИХ В ШКІЛЬНИЙ КУРС ІСТОРІЇ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконала: здобувачка 4 курсу
07-441 групи
Спеціальності 014 Середня освіта
спеціалізації 014.03 Історія
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Норець Леся Євгенівна

Керівник: к. і. н., доц. Кузовова Н.М.

Рецензент: Михайлик О.В.
учитель історії, вчитель-методист
Херсонського академічного ліцею ім. О.В.
Мішукова Херсонської міської ради при
ХДУ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДОСЛІДЖЕННЯ РЕВОЛЮЦІЇ 1905-1907 РР. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ.....	5
1.1 Історіографія дослідження революції 1905-1907 рр.....	5
1.2 Методологія висвітлення подій революції 1905-1907 рр. в школі. Еволюція підходів	14
РОЗДІЛ 2. РЕВОЛЮЦІЯ 1905-1907 РР.: ПЕРЕДУМОВИ, ПЕРЕБІГ ТА НАСЛІДКИ.....	19
2.1 Основні етапи та наслідки революції.....	19
2.2 Активність українського суспільно-політичного руху у період Революції	24
2.3 Українське питання в Державних думах	30
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ПРО РЕВОЛЮЦІЮ 1905-1907 РР. У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	35
3.1 Аналіз підручників з історії України: еволюція підходів, як прогрес суспільного усвідомлення.....	35
3.2 Методичні рекомендації до викладання теми у шкільному курсі історії ..	39
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Революція 1905–1907 років стала одним із найважливіших історичних процесів початку XX століття, який визначив подальший політичний розвиток Російської імперії, зокрема українських земель. Ці події сприяли пробудженню національної самосвідомості, формуванню перших політичних партій та активізації соціальних рухів. Водночас революція продемонструвала глибину соціально-економічних і політичних суперечностей, що існували в імперії.

Дослідження цієї теми є надзвичайно **актуальним** та важливим для розуміння соціальних, політичних та економічних процесів, що сталися на території України в складі Російської імперії. Вона стала передвісником подальших революційних потрясінь та визвольних рухів. Вивчення цієї теми дозволяє оцінити вплив революції на розвиток українського суспільства, становлення політичних партій та боротьбу за національні права.

Об’єктом дослідження виступають революційні події 1905–1907 років у Російській імперії.

Предметом дослідження виступає перебіг революції 1905-1907 рр. на території України та впровадження отриманих даних в шкільний курс історії.

Метою дослідження є аналіз основних передумов, перебігу та наслідків революції 1905–1907 років для українських земель, а також оцінка її значення для подальших суспільно-політичних процесів в Україні і дослідження цієї тематики на уроках історії

Відповідно до зазначеної мети, перед нами окреслено низку завдань, а саме:

- проаналізувати історіографію дослідження означеної теми;
- окреслити методи викладання теми революції 1905-1907 рр. в школі;
- охарактеризувати основні етапи та наслідки революції;
- виокремити важливі аспекти у питанні активності українського суспільства у революційний період;
- висвітлити обговорення українського питання у Державних думах;

- проаналізувати репрезентацію досліджуваної теми у шкільних підручниках;
- сформулювати методичні рекомендації для викладання цієї теми у шкільному курсі історії.

Територіальні межі дослідження досягають територію України, яка входила до складу Російської імперії в 1905–1907 роках.

Хронологічні межі охоплюють час від початку революції у січні 1905 року до її завершення у червні 1907 року.

У процесі роботи над дослідженням були використані педагогічні **методи**, які забезпечили ефективність вивчення історичних явищ і процесів, а також якісну передачу знань. Серед педагогічних методів застосовувалися дискусійний, метод проблемного навчання, інтерактивні методи, метод проєктів та евристичний метод. Методичний підхід включав використання хронологічного, порівняльного, аналізу й синтезу, історико-генетичного, історико-типологічного, джерелознавчого та картографічного методів. Застосування зазначених методів забезпечило комплексність дослідження, досягнення поставленої мети та виконання визначених завдань.

Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі, зокрема у викладанні курсів історії України та всесвітньої історії та розробці навчально-методичних матеріалів, а також для популяризації наукових досліджень, присвячених проблемам суспільно-політичного розвитку України початку ХХ століття. Крім того, аналіз революційних подій сприяє розумінню витоків національно-визвольних рухів і політичних трансформацій у новітній історії України.

РОЗДІЛ 1

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕВОЛЮЦІЇ 1905-1907 РР.: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ

1.1 Історіографія дослідження революції 1905-1907 рр.

Радянська історична наука, що існувала в рамках ідеології влади, була досить заангажована, тож лише розпад Радянського Союзу в 1991 році створив умови для активного переосмислення подій першої російської революції

Проблематика чорносотенного руху на території України вперше була піднята у 1992 році в роботах дослідника І. Самарцева, який став причиною антисемейських погромів під час революції. Він зазначив, що перша організація такого типу була створена в Харкові у 1903 році за підтримки імперської влади. До 1905 року чорносотенні осередки активно діяли в Волинській, Катеринославській, Таврійській, Подільській, Київській, Херсонській та Чернігівській губерніях [38, с. 90–91]. В Одесі 1905 року чорносотенці, мали таємне забезпечення зброєю зі складів відбувалося, що відбувалось за дорученням командування Одеського військового округу. Градоначальник А.Г. Григор'єв свідчив, що озброєні дружинники відкрито виходили на вулиці міста для здійснення єврейських погромів.

Перші узагальнені статистичні дані про єврейські погроми 1905 року в Україні були оприлюднені В. Волковинським у 1996 році; найбільше їх відбулося в жовтні. Чорносотенці виправдовували свої дії тим, що євреї, на відміну від інших народів Російської імперії, не зробили внеску в поширення революції і нібито намагалися захопити чужу землю [10, с. 2].

У той же час у багатьох українських містах представники російського та українського населення намагалися запобігти погромам, захищаючи євреїв. У селищі Гола Пристань, до прикладу, мешканці власними силами розігнали погромників. Подібні дії відбулися в Єлисаветграді, де робітники захищали євреїв [10, с. 2].

Дослідники О.П. Реєнт і О. Сердюк у своїх роботах про чорносотенство на території Російської імперії початку XX століття демонструють, що чорносотенний рух відігравав значну роль у суспільно-політичному житті Російської імперії, зокрема в Україні. Важливим елементом чорносотенної ідеології були антисемітизм, ксенофобія та російський націоналізм, що використовувалися для мобілізації мас та зміцнення царського режиму [36].

Авторами наголошено на неоднорідності чорносотенного руху – від поміркованих до радикально-екстремістських течій. Особливу увагу приділено його структурі, соціальному складу та політичним зв'язкам, зокрема з царською адміністрацією, Державною думою та Російською православною церквою. Аналізується також вплив чорносотенців на суспільні процеси в Україні, включаючи антиєврейські погроми, протидію українському національному руху та залучення селянства до реакційної політики.

Екстремістські монархічні кола трактували імперське суспільство через призму належності до «руського народу» й заперечували включення до нього представників адміністративного, інтелектуального та комерційного середовища, посиляючись на невідповідність цих занять історичним нормам. На думку чорносотенців, інтелігенція та революціонери своїми діями та ідеями перекривали «світлий образ» царя [38, с. 90].

Дослідники Реєнт і Сердюк зазначають, що попри значний вплив чорносотенного руху, він не зміг стати стійкою політичною силою через внутрішні суперечності, зміну політичного курсу царського уряду та суспільні трансформації, викликані революцією 1905–1907 років і Першою світовою війною. Вони підкреслюють, що вивчення чорносотенства залишається актуальним у контексті сучасних українсько-російських відносин, оскільки ідеї імперського націоналізму та шовінізму можуть набувати нових форм та впливати на геополітичні процеси [36, с. 95].

І.Г. Самарцев вказував, що чорносотенці негативно ставилися до українців, котрі вимагали автономії, називаючи їх «маніяками самостійного

українства» чи «націоналістами», а самі ідеї про незалежність вважали небезпечними та безпідставними [38, с. 97].

А В.М. Волковинський у свою чергу наголошував, що монархісти планували використовувати чорносотенні загони проти українців, яких звинувачували в прагненні до незалежності, відновлення гетьманської влади, створення власної армії, дипломатичного представництва за кордоном та автономної грошової системи [10, с. 2].

Однак найбільшими опонентами ідеї незалежної України, а також супротивниками розвитку української науки, культури, мови й літератури, за словами науковця, були представники українців, які належали до створеного в 1908 році в Києві «Клубу руських націоналістів». До складу цього об'єднання входили священнослужителі, представники інтелігенції, військові та інші діячі еліти, більшість яких вважали себе не українцями, а «малоросами» або руськими патріотами, що мали захищати єдність «руського народу». Прихильників ідеї української національної автономії вони називали «мазепинцями», а себе вважали істинними представниками корінного населення України. У результаті їх діяльності міністр внутрішніх справ П.А. Столипін у 1910 році відніс українців до категорії «іногородців» [38, с. 96].

У дослідженні Л.Г. Москвич, присвяченому вивченню ворожого ставлення до українців у Російській імперії на початку ХХ століття, йдеться про Т.Д. Флоринського – професора Київського університету, який активно засуджував український національно-культурний рух, особливо в умовах Першої російської революції. Керуючи Київським тимчасовим комітетом з питань преси, він не лише встановлював жорсткий контроль за друком, а й поширював антиукраїнську ідеологію [26, с. 3].

Опис військових формувань, за допомогою яких уряд Російської імперії намагався утримати стабільність в Україні, міститься у працях Л.В. Бородича, який досліджував військово-охоронну систему тогочасної Росії [4, с. 2]. Існувала і практика спостереження за військовими. Агенти почали маскуватися під козаків чи солдат, відвідуючи місця, де часто збиралися військові, щоб під

час розмов з ними з'ясовувати їхні погляди на політичну ситуацію. Додатково використовувалися фотографії, які працювали на мітингах, фіксуючи осіб, що виступали з промовами. У результаті в архівах політичної поліції зберігалися фотокартки людей, причетних до пропаганди серед військових.

Співробітники політичної поліції використовували провокації та організацію погромів для відвернення уваги солдатів і матросів від революційних заворушень. Відповідно до наказу П. Рачковського, який обіймав посаду заступника директора Департаменту поліції, наприкінці 1905 року було засновано секретну типографію. У ній друкувалися листівки, які підбурювали солдатів проти представників інших народів, щоб спрямувати їхню енергію в русло, вигідне державі, уникаючи революційних ідей.

Жандарми, займаючись виявленням революційних військових організацій, здебільшого утримувалися від здійснення масштабних арештів, вважаючи, що такі дії не завжди дають достатньо матеріалів для судового переслідування. Замість цього вони надавали перевагу точковим ударам, які підривали діяльність революціонерів, або заарештовували окремих осіб у найбільш зручний момент, зазвичай на місці злочину.

На думку В. Сороки та В. Гусєва, висловлену в дослідженні 1995 року, політична поліція Російської імперії залишила помітний слід, оскільки її досвід було запозичено радянськими каральними органами – НКВС і КДБ [17, с. 37].

Історик В.Д. Сусоров у 2005 році опублікував роботу «Репресивні заходи царизму на Півдні України в 1905–1907 роках», де аналізував революційні виступи населення [43, с. 45–52]. А дослідник-правознавець В.Д. Гончаренко звернув увагу на причини народного невдоволення під час подій 1905 року. Він зазначив, що однією з головних причин стало створення «булигінської» думи – законодавчого органу, утвореного урядом за умов масових заворушень. Однак, цей орган мав значні виборчі обмеження, які викликали обурення серед населення, зокрема високий майновий ценз позбавляв права голосу робітників і найбідніших селян [13, с. 51].

О.П. Рєєнт у своїй статті «Революційні та соціальні рухи трудящих мас України» аналізує події революції 1905–1907 років в Україні та зазначає, що головними причинами революції стали масове зубожіння робітників, надзвичайно високий рівень експлуатації, низька заробітна плата, погані умови праці та відсутність соціального захисту. Окрім соціально-економічних чинників, додатковими каталізаторами стали зовнішньополітичні невдачі царизму, зокрема поразка у війні з Японією, а також незбалансована внутрішня політика уряду, яка призводила до зростання протестних настроїв [35].

Автор приділяє значну увагу ролі профспілок і політичних партій у революційних подіях. Він зазначає, що саме в цей період почали з'являтися перші профспілкові організації, які об'єднували робітників для захисту їхніх інтересів. Паралельно політичні партії – як загальноросійські, так і українські – намагалися залучити робітничий клас до своєї діяльності, пропонуючи соціальні реформи. Наприклад, РСДРП висувала радикальні вимоги щодо перетворення пролетаріату на провідну політичну силу, тоді як Українська народна партія та Українська демократична партія пропонували більш помірковані реформи, спрямовані на поліпшення умов праці та соціальний захист.

Дослідник Коник О.О. у своїй праці «Депутати Державної думи Російської імперії від губерній Наддніпрянської України (1906–1917 рр.)» аналізує соціальний склад депутатів, їхню політичну діяльність та вплив на розвиток парламентаризму в Російській імперії. Особлива увага приділяється виборчому законодавству та його застосуванню в українських губерніях, а також специфіці політичної поведінки представників Наддніпрянщини в Державній думі [23].

Праця важлива для розуміння наслідків революції 1905–1907 рр., оскільки вона розкриває, як реформи, що виникли внаслідок революції, вплинули на політичні процеси в українських землях. Вона також демонструє, як змінювалися політичні орієнтири українських депутатів упродовж чотирьох

скликань Думи, та аналізує їхню роль у формуванні суспільно-політичної думки [23].

Дослідження є ґрунтовним у оцінці того, наскільки російська парламентська система після 1905 року справді стала майданчиком для представництва інтересів різних національних груп, і як вона впливала на подальші події що відбувались у країні [23].

У 2007 році М. Щербак і Н. Щербак дослідили вплив революції 1905–1907 років на розвиток українського книгодрукування. За роки революції українська книга піднялася з 12-го на 8-ме місце на загальноросійському книжковому ринку [47, с. 145]. І.А. Коляда, дослідник історії, навів дані щодо змін у розвитку українських друкованих видань у період Першої російської революції. Він зазначив, що після видання царського Маніфесту 17 жовтня 1905 року спостерігалось значне пожвавлення українськомовної журналістики, попри наявну цензуру. У 1908 році існувало лише 8 українських періодичних видань, однак до 1913 року їх кількість зросла до 19. У проміжку з 1905 по 1916 роки у 38 з 64 міст Лівобережної України діяли близько 260 газет. До революції ж їх було всього 21 (тобто лише 8%) [22, с. 82].

Однак українська преса зазнавала постійних переслідувань із боку царської цензури. Одним із яскравих прикладів було закриття Лубенської газети «Хлібороб», яка з'явилася в 1905 році й мала лише п'ять номерів із загальним накладом 2,5 тисячі примірників. Попри це, українська інтелігенція продовжувала боротьбу за легальне друковане слово. У 1906 році в Києві почала виходити газета «Громадське слово», але її було закрито одразу після виходу першого номера через вимогу політичної автономії для України. Її спадкоємицею стала газета «Громадська думка». Інші видання, такі як одеські «Вісті», катеринославська «Добра порада», харківська «Слобожанщина» та київський «Шершень», також активно долучилися до боротьби за автономію України. Українські часописи виходили навіть у Москві («Зоря») та Санкт-Петербурзі («Вільна Україна») [22, с. 81].

Питання зменшення впливу православної церкви та зниження рівня довіри до неї серед жителів Російської імперії досліджував С.В. Савченко, і у своїх працях стверджував, що антирелігійні настрої були поширені не лише серед світської інтелігенції, але й серед майбутніх священників [37, с. 107].

За результатами дослідження історика О. Берендєєва, саме революція 1905 року стала каталізатором зростання студентської активності в українських землях. Він зауважував, що вже з початку 1901 року студентський рух вийшов у публічну площину, поступово інтегруючись із робітничими виступами, які виступали за суспільні та політичні права. Молодь активно включалася в революційну боротьбу [8, с. 43].

Згідно з дослідженнями М. Якименка, які присвячені аналізу міграційної динаміки в Україні на початку XX століття, державна політика певною мірою дозволяла селянам вільніше пересуватись територією Російської імперії. Втім, ці переміщення й надалі були ускладнені, особливо в період російсько-японської війни, коли переселення майже припинились. Лише після 1906 року, коли було оголошено про необмежену свободу міграції, спостерігалось значне зростання – за дев'ять років з України переселилось понад 1,3 мільйона людей. [48, с. 131].

Дана тема досліджувалась також і закордонними науковцями. Так, у 1990 році у Принстонському університеті в США було опубліковано дві монографії, присвячені цій тематиці. Перша – робота Ф. Вчисло під назвою «Сільська Росія в процесі реформ: держава, суспільство та національна політика. 1855–1914», а друга – дослідження Є. Вернера «Криза російського самодержавства. Микола II та революція 1905 року». Ф. Вчисло пояснював причини революції кризою аграрного питання та нездатністю влади завершити реформи, ініційовані Олександром II у 1861 році.

Є. Вернер, зі свого боку, розглядав революцію 1905–1907 років як останній шанс монархічної системи на проведення реформ. Він стверджував, що поразка революції не дозволила реалізувати значущі зміни у суспільстві також особливу увагу він приділяв характеристиці Миколи II, підкреслюючи

слабкість його характеру та ілюзорність його уявлень про стабільність імперії та політичного устрою [6, с. 209–210].

Л. Хеймсон, професор Інституту Гаррімана Колумбійського університету, у своїй статті «Про причини революції» зазначав, що на початку XX століття робітничий рух у Російській імперії почав набувати яскраво виражених політичних і соціальних рис. Серед вимог робітників він виділяв поліпшення ставлення до них з боку промисловців і підприємців, зокрема припинення фізичного насильства, грубої мови, сексуальних домагань до робітниць, а також надання можливості для обідньої перерви та виходу до туалету за потребою. Робітники висловлювали обурення тим, що їх сприймали як «рабів», «кріпаків» чи навіть «речами», а не як повноцінних людей [3, с. 6].

Для вчителів історії відкриті історичні дослідження є важливим джерелом інформації, яке може значно доповнити навчальні програми, допомогти зробити уроки більш інтерактивними та поглибити розуміння ключових історичних подій. Зокрема, події революції 1905–1907 років в Україні мають багатогранний характер, і їх висвітлення в сучасних наукових працях дозволяє оцінити не лише політичні, але й соціально-культурні аспекти цієї події. Вчителям історії може стати у пригоді сайт Інституту історії України, де представлено велику кількість досліджень, аналітичних матеріалів та статей з різноманітних тем. Цей ресурс є цінним інструментом для підготовки до уроків, адже дозволяє отримати доступ до сучасних наукових розробок, які відповідають новітнім підходам у вивченні історії.

Серед інших тем, на сайті ІІУ можна знайти матеріали, присвячені революції 1905–1907 років. Ці дослідження допомагають глибше зрозуміти події, що відбувалися в Україні в цей період, проаналізувати їхні причини, наслідки та зв'язок із загальноєвропейськими революційними процесами.

Зокрема у роботі «Український проєкт: цивілізаційні фронтири» революція 1905–1907 років розглядається через призму впливу на формування української політичної свідомості. Автори вказують, що цей період став важливим етапом у боротьбі українського народу за свої права. Революція

сприяла поширенню ідей автономії та самоврядування, які згодом стали центральними у політичному дискурсі. Аналізується також роль революції у зміні взаємин між імперським центром і периферією, у контексті українських земель, які на той час перебували під контролем Російської імперії [8].

У праці «Нариси з історії України» Ярослав Грицак описує революцію 1905–1907 років як важливу точку відліку в процесі модернізації українського суспільства. Автор наголошує на соціальному розшаруванні українського населення, на відмінностях між сільською більшістю та міським населенням, а також на змінах у політичній культурі, які відбулися внаслідок цих подій. Революція сприяла піднесенню ідеї соціальної справедливості серед селянства і робітників, розширенню їхнього доступу до політичного життя. Також розглядається посилення національного руху, який проявився у боротьбі за визнання української мови та культури в умовах імперської асиміляційної політики [14].

У книзі «Подолати минуле: глобальна історія України» від того ж дослідника революція розглядається як частина ширшого європейського контексту. Автор акцентує увагу на тому, що події 1905–1907 років в Україні не можна розглядати ізольовано – вони були частиною загальноєвропейського революційного руху, який охоплював боротьбу за демократичні права, соціальну рівність і національне самовизначення. Особливе місце відводиться ролі інтелігенції, яка формувала політичний порядок денний і втілювала ідеї модернізації. Також розглядається зв'язок між подіями революції та подальшими етапами боротьби за незалежність України, що розкриває довгостроковий вплив цього періоду [15].

У книзі Сергія Плохія «Брама Європи» революція 1905–1907 років висвітлюється в контексті загальних суспільно-політичних змін у Російській імперії та її впливу на Україну. Автор акцентує увагу на тому, що ця революція стала першим великим викликом самодержавству та вплинула на формування українського національного руху [30].

Таким чином, можна дійти висновку, що після розпаду Радянського Союзу інтерес до історії Російської імперії суттєво зріс не лише в самій Росії, але й у колишніх республіках СРСР, які в різні історичні періоди були частиною цієї імперії.

У пострадянський період особливу увагу вивченню революції 1905–1907 років приділили дослідники, які зосередилися на діяльності репресивного апарату Російської імперії. Зокрема, були досліджені чорносотенні організації та монархічні рухи, які тепер аналізувалися без впливу марксистської ідеології. Це дало можливість окремим ученим публікувати роботи, не залежні від політичних упереджень.

Українські історики розглядають революційні процеси початку ХХ століття як один із важливих етапів у становленні національної ідеї та боротьбі за культурно-освітні права українців. У радянські часи такі погляди, а тим більше дослідження, могли бути небезпечними. Лише після здобуття незалежності України вивчення «українського питання» стало нагальним та необхідним. Ці дослідження сприяють збереженню української самоідентифікації в умовах несприятливих політичних і державних моделей, що нав'язувалися сусідніми країнами впродовж ХІХ–ХХ століть.

1.2 Методологія висвітлення подій революції 1905–1907 рр. в школі. Еволюція підходів

Порівняльний аналіз навчальних програм з історії України з різних періодів функціонування системи шкільної освіти дозволяє простежити еволюцію підходів до викладання історії у старшій школі, зміни у пріоритетах висвітлення ключових подій та періодів, а також розвиток методологічних підходів до навчання. У цьому дослідженні розглядаються програми за 2012, 2017 та 2022 роки, з особливим акцентом на період початку ХХ століття, зокрема події революції 1905–1907 років [19; 20; 21]. Аналіз, в першу чергу, спрямований на виявлення подібностей та відмінностей у змісті програм, їхніх методичних підходах і значенні для формування історичної свідомості учнів.

Дані навчальні програми були обрані нами з огляду на особливості сучасних історичних та політичних подій, що супроводжують нашу країну впродовж більше ніж десяти останніх років. Зокрема 2012 рік був взятий, як джерело, що походить з періоду нашої політичної історії, коли Україна ще перебувала у загальноросійському політичному просторі, що яскраво відображалось не лише на нашій зовнішньо\внутрішньополітичній орієнтації, так і на масовому продукті, що споживали громадяни України, як то історичні фільми, серіали, документальне кіно і тд.; та, і особливо яскраво, у підході до історичного виховання у школах і вкладанні у школярів тих чи інших історичних наративів. 2017 рік уособлює в собі певний перехідний період у функціонуванні нашої держави, коли такі події як революція Гідності чи військові дії на Сході країни (АТО/ООС) зумовили рух України у бік європейської інтеграції та відхід від «пострадянського простору», також в цей період були розпочаті перші спроби формування національної самосвідомості громадян з ідентифікацією себе як українців, що мало б, у свою чергу, відобразитися і у підході до формування навчальних програм таких важливих предметів як Історія України, Українська література та ін. 2022 рік натомість є логічним завершенням відриву українського інформаційного простору та свідомості громадян від пострадянської\російської сфери впливу, що стався, на жаль, через суспільний імпульс що відбувся на фоні повномасштабного вторгнення Росії в Україну та окупації значних територій нашої держави, що проявилось не тільки на функціонуванні органів державної влади чи освітніх установах, а і у побуті: відмова від російського\російськомовного контенту, відсутність толерантності до публічного прояву російськомовного контенту, також всі згадані події дали поштовх до активного створення та поширення українського продукту, в суспільстві склався попит на дослідження історії народу та країни, що також відобразилось і на історичному та патріотичному вихованні у школах.

Навчальні програми за 2012, 2017 та 2022 роки мають низку спільних рис, які забезпечують послідовність і логіку викладання історії України у старшій школі. Основною метою кожної з програм є формування в учнів історичної

компетентності, патріотизму, національної свідомості, а також здатності до критичного мислення. Усі програми базуються на хронологічному принципі, що охоплює ключові події історії України XX століття, і інтегрують їх у загальносвітовий історичний контекст. Крім того, всі програми передбачають використання міжпредметних зв'язків, що сприяє кращому розумінню учнями складних історичних процесів.

Методичні підходи до викладання у цих програмах зосереджені на використанні широкого спектра історичних джерел, включаючи карти, тексти, фотографії, плакати тощо. Усі програми приділяють значну увагу самостійній роботі учнів, включаючи підготовку навчальних проєктів, написання есе, роботу з документами та участь у практичних заняттях. Особливої уваги заслуговує акцент на розвитку дослідницьких умінь, що дозволяє учням краще аналізувати історичні події. У контексті періоду початку XX століття програми одностайно визнають цей етап ключовим у процесі становлення модерної української нації. Події революції 1905–1907 років розглядаються як важливий етап боротьби українського народу за свої права.

Однак попри загальні риси та подібності, все ж навчальні програми за 2012, 2017 та 2022 роки мають суттєві відмінності, зумовлені змінами суспільно-політичних умов та розвитком освітніх методик. Зокрема, програма 2012 року зосереджується на синхронізації подій історії України з загальносвітовими процесами. Такий підхід дозволяв учням краще зрозуміти місце України у світовій історії. Значна увага приділяється регіональній історії та історії рідного краю, що сприяє формуванню у школярів глибшого зв'язку з місцевою історією, що, у свою чергу, зміщує акцент формування історичної свідомості з загальнонаціональної до локальної. Тема революції 1905–1907 років у цій програмі розглядається через призму соціально-економічних і політичних змін, з акцентом на участі українців у загальноросійських революційних подіях.

Програма 2017 року робить більший акцент на розвитку критичного мислення учнів. У ній значно більше уваги приділяється аналізу причин,

перебігу та наслідків революційних подій. Тема революції 1905–1907 років розкривається ширше, зокрема розглядається вплив цих подій на різні соціальні групи населення України. Програма також акцентує увагу на ролі українських політичних партій і організацій у цих процесах, пропонуючи практичні завдання, такі як порівняльний аналіз їхніх програм або дослідження повсякдення населення. Дослідження діяльності українських політичних партій несе в собі мету показати українців як активних суб'єктів політики Російської імперії у зазначений період, що означає визнання українців окремою нацією зі своїми потребами та політичними цілями, а не просто регіональним етносом, що жив у загальноімперській політичній парадигмі.

Програма 2022 року враховує виклики, спричинені сучасними подіями, зокрема повномасштабною російсько-українською війною. Особливу увагу приділено питанням національної консолідації, формуванню патріотизму та стійкості до інформаційної пропаганди. Тема революції 1905–1907 років розглядається як передумова подальших революційних подій, включаючи Українську революцію 1917–1921 років. Програма робить акцент на аналізі внеску українських політичних діячів у цей період, що сприяє кращому розумінню учнями значення революції для розвитку національного руху.

Якщо ж говорити більш докладно про революцію 1905-1907 рр., то у програмі 2012 року події революції 1905–1907 років висвітлюються переважно в загальноісторичному контексті. Аналізується участь українців у страйках і політичних акціях, а також їхній вплив на соціально-економічні зміни в регіоні.

Програма 2017 року розширює цей підхід, додаючи детальний аналіз діяльності українських політичних партій та організацій. Особлива увага приділяється дослідженню їхніх програмних документів та аналізу впливу революції на різні верстви населення.

Натомість у програмі 2022 року акцент зроблено на впливі революції на подальший національно-визвольний рух. Події революції 1905–1907 років подаються як важливий етап формування ідеї української незалежності, що відображає сучасний контекст боротьби за національну ідентичність. Програма

також передбачає використання творчих завдань, таких як підготовка есе та робота з візуальними джерелами. Зокрема, аналіз плакатів і фотографій того періоду допомагає учням краще зрозуміти настрої та виклики, з якими стикалося суспільство.

Отже, навчальні програми з історії України для 10 класу за 2012, 2017 та 2022 роки демонструють поступову еволюцію підходів до викладання історії. Якщо програма 2012 року акцентує увагу на інтеграції національної історії у світовий контекст, то програма 2017 року зосереджується на розвитку критичного мислення та аналізу історичних джерел. Програма 2022 року враховує сучасні виклики, акцентуючи увагу на формуванні патріотизму, стійкості до пропаганди та національної свідомості. Тема революції 1905–1907 років залишається важливим елементом кожної програми, але її трактування змінюється залежно від контексту: від загальноісторичного аналізу до національно орієнтованого підходу, що відповідає потребам сучасної української освіти.

РОЗДІЛ 2

РЕВОЛЮЦІЯ 1905-1907 РР.: ПЕРЕДУМОВИ, ПЕРЕБІГ ТА НАСЛІДКИ

2.1 Основні етапи та наслідки революції

Революція 1905–1907 років стала важливою віхою в історії України, оскільки являла собою першу загальнонародну демократичну революцію на території Російської імперії.

Причини, що спонукали до початку революції, були різноманітними та охоплювали політичні, економічні, соціально-психологічні та зовнішньополітичні аспекти. Політична система Російської імперії на той час залишалася архаїчною, базуючись на самодержавстві, та недосконалій бюрократії, з присутніми елементами утисків політичних свобод. Економічні проблеми поглиблювалися через збереження залишків кріпосництва у сільській місцевості, необхідність реформування системи землеволодіння та унаслідок економічної кризи 1900–1903 років [10].

Водночас соціально-психологічні чинники, як-от конфлікти між селянськими господарствами та поміщицькими структурами, а також зростання національної самосвідомості, формували революційний настрій населення. Зовнішньополітичним каталізатором натомість стала поразка Росії у війні з Японією у 1904–1905 роках, що ще більше підірвало довіру населення до існуючої влади [29].

Революційний рух на території України був багатограним та різноорієнтованим. Селянство прагнуло завершення аграрної революції, зосереджуючись на захисті власних інтересів, тоді як робітники висували як економічні, так і політичні вимоги, серед яких були скорочення робочого дня, підвищення заробітної плати та впровадження політичних свобод. Ліберально-опозиційний рух об'єднував представників, які виступали за реформи, спрямовані на модернізацію суспільства та економіки. Водночас національно-визвольні рухи українців, поляків та інших етнічних груп були орієнтовані на

досягнення автономії, розвиток національної культури та створення громадських інституцій. Соціал-демократичний рух, який включав Українську соціал-демократичну робітничу партію, Бунд та інші організації, зосереджувався на правах трудящих і демократичних змінах. У протиставлення цим течіям виступали консервативно-монархічні сили, що прагнули зберегти самодержавство і станова структуру суспільства.

Події революції 1905–1907 років в Україні мали етапний характер, при цьому кожен період вирізнявся своєю специфікою.

Перший етап, який тривав з січня по жовтень 1905 року, почався з трагічних подій 9 січня 1905 року в Санкт-Петербурзі, що відомі як «Кривава неділя». Тоді мирну демонстрацію робітників, очолювану священиком Г. Гапоном, було жорстоко розстріляно біля царського палацу. Ця трагедія викликала хвилю страйків по всій імперії. У відповідь на ситуацію імператор Микола II заявив про наміри піклуватися про «робітничий клас», обіцяв послабити цензуру, розширити права місцевого самоврядування, розробити план залучення представників народу до законодавчих ініціатив. Наслідком цих подій стало те, що наприкінці січня – на початку лютого 1905 року була створена спеціальна комісія для вивчення причин невдоволення робітників [10, с. 356].

Під впливом цих подій страйкові рухи охопили й найбільші українські міста – Київ, Харків, Катеринослав, Одесу. У січні–березні 1905 року на території східної України страйкувало близько 170 тисяч працівників. Під тиском протестів підприємці та влада були змушені йти на поступки: поліпшувати умови праці, підвищувати зарплати, скорочувати робочий день [35].

Весною 1905 року в Україні активізувалися селянські заворушення. Вони проявлялися в незаконній вирубці лісів, захопленні й обробці поміщицьких земель, випасі худоби без дозволу, а також у привласненні майна та запасів зерна поміщиків і цукрозаводчиків. Найбільшого розмаху селянські виступи досягли влітку, коли була створена перша політична організація селян –

Всеросійський селянський союз. Проте вже в серпні активність селянських рухів почала зменшуватися, а у вересні спостерігався значний спад протестної активності [29, с. 242].

Незадоволення висловлювали різні верстви суспільства, включно з інтелігенцією, окрім цього студенти відігравали значну роль у революційних подіях, адже з відновленням автономії університети перетворилися на середовища політичної активності й залишалися одними з небагатьох просторів, де дозволялося вільне обговорення суспільних питань.

Військові, в цей період, також мали власні вимоги та інтереси, до прикладу, з'їзд козацьких офіцерів направив цареві петицію з вимогою запровадити конституцію. Натомість весною 1905 року на Чорноморському флоті відбулося відоме повстання на броненосці «Князь Потьомкін-Таврійський», яке організували матроси Г. Вакуленчук та П. Матюшенко [22].

Перший етап революції 1905 року мав низку характерних особливостей, таких як зростання масштабів масових протестів, посилення їх політичного спрямування, політизація народних мас, активізація процесів самоорганізації суспільства, а також розширення хвилі заворушень серед селян і військових. Взаємодія робітничого, селянського та національно-визвольного рухів стала яскравою рисою цього періоду.

Натомість другий етап, що тривав з жовтня по грудень 1905 року, у свою чергу, вирізнявся зростанням революційної активності. Страйковий рух в цей час досяг значного масштабу, охопивши близько 120 тисяч робітників. Під впливом революційних подій 17 жовтня 1905 року імператор був змушений підписати Маніфест, що започаткував розвиток парламентаризму в імперському управлінні. У ньому було задекларовано свободу слова, право на зібрання та створення об'єднань, а Державна дума отримала статус законодавчого органу замість дорадчого. Також передбачалася амністія для політичних в'язнів [10, с. 370].

На тлі революційного піднесення почали формуватися перші ліберальні партії, серед яких Конституційно-демократична та партія октябристів. Але

після згасання загального страйку владні й монархічні сили перейшли до активного придушення опозиції. З'явився чорносотенний рух, який об'єднав дрібних торговців, чиновників, поліцію, службовців і консервативно налаштованих селян. Чорносотенці організовували єврейські погроми та переслідували революціонерів, радикальну інтелігенцію й політичних активістів. У відповідь робітники почали процес створення озброєних дружин, відчуваючи потребу у самозахисті.

Незважаючи на політичну вагу Маніфесту 17 жовтня 1905 року, питання землеволодіння залишалося неврегульованим. Лише 3 листопада було прийнято рішення про скасування викупних платежів від 1861 року та розширення повноважень Селянського банку, що надавало змогу продавати землю селянам. У той самий період – з жовтня 1905-го – розпочалась нова хвиля селянських виступів: відбувалися підпали маєтків і самовільне захоплення земель.

Самоорганізація суспільства проявилася, зокрема, в утворенні професійних спілок. Першою такою організацією стала профспілка Південно-Західної залізниці. Профспілковий рух набув поширення у великих містах: Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі, Миколаєві та інших. До кінця 1905 року кількість професійних спілок в Україні сягнула приблизно 80.

Особливостями другого етапу революції були короткочасна стабілізація й часткове розмежування політичних сил після оприлюднення Маніфесту, а також початок легального діалогу між опозицією та владою і активне формування багатопартійної системи, також відзначалось посилення агітації та пропаганди крайніх лівих сил – більшовиків і есерів та розпочалась організація збройних повстань у грудні 1905 року.

Третій етап революції, а саме з січня 1906 по червень 1907 року відзначався зростанням протистояння між частиною адміністративної еліти, державною владою і суспільством, а також поступовим згортанням революційної боротьби та посиленням репресій [10, с. 381].

Закон про вибори до Державної думи, ухвалений 15 грудня 1905 року, започаткував становлення парламентаризму в Російській імперії. Перше

скликання Думи розпочало свою діяльність 27 квітня 1906 року, але її опозиційна позиція швидко спричинила зіткнення з урядовими структурами. Головною темою дебатів було аграрне питання, яке стало осередком жорсткої політичної боротьби. У підсумку Дума була розпущена царем, і оголошені нові вибори.

Новим прем'єр-міністром став Петро Столипін, який водночас очолив Міністерство внутрішніх справ. Його політика характеризувалася репресивними заходами: обмеження свободи слова, заборона профспілок, арешти активістів, звільнення робітників-страйкарів із внесенням їх до т. зв. «чорних списків», що унеможливлювало подальше працевлаштування. Впровадження військово-польових судів стало найрадикальнішим кроком влади, адже через ці суди розглянули 1100 справ, серед яких 950 завершилися смертними вироками, а решта – засланням та каторжними роботами в Сибіру.

Репресії з боку уряду провокували терористичні акти революційних угруповань. Зокрема, жертвою есерів-терористів став сам Столипін разом із частиною його родини. У лютому 1907 року розпочала роботу друга Державна дума, яка виявилася ще радикальнішою за попередню, що знову призвело до її розпуску 3 червня 1907 року. Після цього розпочалася нова хвиля репресій: частина радикальних депутатів була заарештована, а соціал-демократичну фракцію засудили до заслання.

Розпуск другої Думи супроводжувався прийняттям нового виборчого закону, який суперечив Основним законам імперії. Відповідно до цього закону, 51% місць у третій Державній думі були закріплені за дворянами-землевласниками. Третя Дума, яка відкрилася 1 листопада 1907 року, мала зовсім інший соціальний склад, ніж її попередниці [25].

Головною постаттю третього етапу революції став Петро Столипін, який не лише очолював уряд, а й був рушієм реформ, намагаючись стабілізувати імперію.

Хоча революція 1905–1907 років не змогла розв'язати всі проблеми, вона на певний час відкрила українцям шлях до політичної й національно-

культурної єдності, а також сприяла покращенню соціально-економічного становища населення.

Отже революція 1905–1907 років стала важливою віхою в історії України, оскільки це була перша спроба загальнонародного протесту проти архаїчної політичної системи Російської імперії та боротьби за демократичні зміни. Вона продемонструвала широке коло причин невдоволення населення, серед яких виділялися соціально-економічні проблеми, політична несвобода, залишки кріпосництва, а також зростання національної самосвідомості українців.

Революція охопила різні верстви суспільства, кожна з яких висувала свої вимоги. Національно-визвольний рух в Україні зосереджувався на культурній автономії, захисті прав українського народу та створенні власних інституцій. Водночас ліберально-опозиційні сили і соціал-демократи виступали за ширші реформи, спрямовані на демократизацію суспільства.

Революція пройшла три основні етапи і попри те, що революція не досягла всіх поставлених цілей, вона мала суттєві наслідки. Адже в цей час були закладені основи для розвитку багатопартійної системи, профспілкового руху та парламентської культури. Завдяки цим подіям було частково покращено соціально-економічне становище населення, а також створено умови для формування нового рівня суспільної самосвідомості.

2.2 Активність українського суспільно-політичного руху у період революції

Офіційна політика русифікації, яку проводила Російська імперія, уже на початку XX століття загострила питання культурно-національної ідентичності. Натомість українське суспільство дедалі активніше виступало проти національного утиску, захищаючи можливість вільного зростання національної мови, культурної спадщини та літературної творчості..

Національний рух, у свою чергу, об'єднував представників різних соціальних груп, кожна з яких діяла відповідно до своїх переконань, але всі вони мали спільну мету – збереження національної самобутності.

Найактивнішу роль у боротьбі проти утисків відігравали свідомі українські інтелігенти, а також учнівська та студентська молодь. Вони, в першу чергу, наполягали на необхідності вільного функціонування української мови в освіті, пресі, театрі, державних установах, а також на відкритті українських кафедр у університетах. З початком революції 1905 року ці вимоги стали ще більш ствердними. Інтелігенція з України не залишалася осторонь загальноросійських визвольних процесів і брала в них активну участь, послідовно виступала за скасування обмежень на українське слово та запровадження української мови в освітніх закладах.

Під впливом української громадськості, яка наполягала на задоволенні запиту суспільства, у січні 1905 р. Комітет міністрів звернувся до наукових кіл Російської імперії із запитом щодо можливості скасування указів 1863 і 1876 років, які обмежували українську мову. У квітні 1905 року комісія завершила підготовку документа під назвою «Про скасування обмежень на друк малоросійською мовою». Однак опублікований у Російській імперії цей документ був лише у 1910 році. До нього також долучили звіти про стан української культури за часів царського правління, які надали українські письменники та громадські діячі.

Попри жорсткі переслідування та заборони, спрямовані проти народної освіти, українська інтелігенція й лідери національного руху послідовно наголошували у своїх публікаціях на необхідності національного характеру освіти. Вони підкреслювали, що просвіта в Україні має відповідати національним потребам, адже лише так вона може бути корисною для народу. Тож представники громадськості підтримували ініціативи, спрямовані на розвиток національного шкільництва, і закликали до об'єднання зусиль у цій сфері [39].

Проблема українізації освіти стала ключовим питанням учительських організацій. У кінці осені 1905 року в Полтаві було організовано з'їзд педагогів, де було утверджено програму, спрямовану на створення національної школи в Україні. Пріоритетними напрямками діяльності стали: навчання в початкових

школах українською мовою, укладання та друк навчальних матеріалів рідною мовою, відкриття спеціалізованих курсів для викладачів української мови, літератури й історії, а також інтеграція цих дисциплін до освітніх програм педагогічних закладів. Окрему увагу приділяли поповненню шкільних бібліотек українськими книгами, зокрема навчальною літературою.

З часу створення в червні 1905 року Загальноросійської спілки вчителів і працівників освіти, українські педагоги відігравали помітну роль у її діяльності. Ця організація виступала за запровадження загальної, безкоштовної та обов'язкової освіти, а також за право навчання рідною мовою в усіх навчальних закладах.

На з'їздах Спілки в грудні 1905 і червні 1906 років українські делегати виступали не лише з ініціативами щодо освіти, а й із політичними гаслами. Вони заявили про потребу автономії для України, вимагали закріплення національних прав та виступали за федеративну перебудову Російської імперії на демократичних засадах. Учительські організації виявили підтримку цим вимогам, виступаючи за створення українських шкіл і розвиток національного освітнього простору [46, с. 45].

Першими серед українців, хто активно відреагував на революційні події 1905 року, стали студенти Петербургу, було оприлюднено друковане звернення «До українського громадянства, студентства, робітництва і українських офіцерів у Петербурзі».

У цьому зверненні студенти не лише підтримували боротьбу росіян за демократичні права та свободи, а й висловлювали сподівання на здобуття національних прав для українців. Вони закликали співвітчизників до активної боротьби за власні права, наголошуючи, що, окрім загальногромадянських свобод, українці мають домагатися й національних прав, якими російський народ уже давно користується [46, с. 52].

Значну роль у національному русі, зокрема у відстоюванні прав на українську мову й освіту, відігравали клуби українців, які почали діяти в

умовах революції, а також громадські легальні ініціативи, серед яких вирізнялася «Просвіта».

Лише наприкінці 1905 року, коли політичний клімат у Російській імперії дещо змінився, українці Наддніпрянщини отримали можливість створювати офіційні культурно-просвітницькі товариства. Однак навіть у цей період їхня діяльність була жорстко обмежена. Попри маніфест від 17 жовтня 1905 року, уряд намагався стримати розвиток українського руху, інколи закриваючи новостворені осередки «Просвіти».

На відміну від Галичини, де просвітницькі товариства мали налагоджену систему координації, в Наддніпрянській Україні «Просвіти» виникали спонтанно, без єдиного центру та взаємодії між собою. Це пояснювалося тим, що уряд дозволяв створювати ці організації лише в межах окремих губерній, не даючи можливості їм об'єднуватися на загальноукраїнському рівні [18, с. 53]. Проте необхідність у співпраці та координації їхньої роботи була вкрай важливою для активізації громадсько-політичного життя і подальшої боротьби за національні, культурні та політичні права.

Окрім культурно-просвітницької діяльності, «Просвіти» активно долучалися і до громадської роботи. Зокрема, київська організація агітувала за створення кафедр українознавства в Київському університеті, зверталася до українських делегатів Другої Думи з проханням винести на обговорення питання українізації шкільної освіти та заснування українського народного університету в Києві.

Також «Просвіта» ініціювала будівництво Народного дому імені Шевченка та встановлення пам'ятника поетові в столиці. Для цього було створено спеціальний фонд, у який збирали кошти та передавали їх міській раді. Організація також відправила свого представника до комітету з будівництва пам'ятника, завдяки чому вдалося домогтися оголошення всесвітнього конкурсу на його проєкт.

Початок революційних подій 1905–1907 років сприяв зростанню політичної активності Революційної української партії (РУП). Її члени брали

участь у селянських та робітничих страйках, що відбувалися навесні та влітку 1905 року в Київській губернії. Як повідомляли тогочасні газети, сільські осередки РУП не лише ініціювали страйкові виступи, а й безпосередньо керували ними, поширюючи відозви Київського комітету партії.

Окрім цього, партійні агітатори активно розповсюджували революційну літературу [40, с. 5]. Сільські організації партії діяли не лише в Київській губернії, а й на Чернігівщині, Полтавщині та Харківщині. Хоча основну увагу вони зосереджували на аграрних питаннях, політична програма РУП також включала вимогу надання Україні автономії [28]. У вересні 1905 року поліція завдала серйозного удару по діяльності партії, заарештувавши 11 працівників її друкарні в [44, с. 48].

Попри це, 1905 рік став найбільш активним у плані пропагандистської роботи РУП. Протягом року партія випустила 68 відозв загальним накладом майже 90 тисяч примірників, що свідчить про її значний вплив на революційні події [12].

Кожна спроба РУП налагодити співпрацю з Російською соціал-демократичною робітничою партією щоразу стикалася з труднощами. Обговорення ключових питань зазвичай заходило в глухий кут, оскільки російська сторона не була готова визнати за українською організацією право на автономний статус.

Серед українських партій національного спрямування під час революції найбільшою популярністю поміж селян користувалася УСДРП. У 1906–1907 роках місцеві осередки цієї партії організували ряд сільськогосподарських страйків на Лівобережній Україні. Агітація та організаційна робота серед селян велися шляхом створення клубів, проведення мітингів, формування сільських партійних комітетів і зборів агітаторів.

У справі захисту селянських інтересів провідну позицію займали українські соціал-демократи, що сприяло зростанню їхнього авторитету. Таким чином, у період революції УСДРП залишалася партією, що здебільшого спиралася на сільський пролетаріат [35]. Робота з селянами велася через

пропаганду аграрної частини програми партії. Водночас, підтримуючи УСДРП, селяни погоджувалися і з її національними вимогами. Це підтверджував «Заклик до селян» комітету з організації Українського селянського з'їзду, який включав положення про автономію України, створення Української Народної Ради як демократично обраного законодавчого органу, а також про розширення використання української мови в освіті, судочинстві та інших державних установах [28].

Українські соціал-демократи проігнорували вибори до I Державної Думи, закликаючи замість цього до революційної боротьби з царизмом та проведення демократичних виборів до Всенародної Установчої ради. Це стало проявом специфічного українського бачення політичних вимог, які були викладені у брошурі «Добра порада в лиху годину», написаній Симоном Петлюрою під псевдонімом У.С.Д. [46]. Водночас така позиція щодо бойкоту виборів виявилася хибною. Соціал-демократи також критично ставилися до Української думської громади, створеної переважно з ініціативи діячів УДРП, що в підсумку негативно позначилося на її діяльності та організаційній структурі.

Українська народна партія (УНП) була однією з перших політичних сил початку XX століття, яка активно виступала за незалежність України. У 1904–1907 роках, на другому етапі свого існування, вона прагнула встановити зв'язок з народом і заручитися підтримкою української інтелігенції. Проте на її шляху стояли не лише репресії з боку імперської адміністрації та російських шовіністичних кіл, а й неприйняття з боку українських соціалістичних і ліберальних середовищ.

До революційних подій 1905 року Українська народна партія вела свою роботу таємно. Попри послаблення політичного тиску внаслідок революції, що дало шанс на легальну діяльність, партія зберегла конспіративний статус, оскільки сумнівалася в стабільності нових демократичних свобод.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що початок XX століття став періодом активізації українського національного руху, який охоплював різні соціальні верстви – від інтелігенції до селянства. Незважаючи на репресивну

політику царського уряду, українські політичні партії та громадські організації продовжували боротьбу за національні права, розвиток рідної мови та культури. Особливу роль у цьому процесі відіграли Українська народна партія та Українська соціал-демократична робітничка партія, які сприяли політичному пробудженню суспільства та виступали за національну автономію України.

Революційні події 1905–1907 років відкрили нові можливості для легалізації українського руху, що дозволило посилити агітаційну діяльність, організовувати страйки та мітинги. Водночас політична боротьба між різними українськими партіями, а також їх суперечності з російськими ліберальними й соціалістичними колами ускладнювали досягнення стратегічних цілей. Проте, попри труднощі та переслідування, український рух продовжував зміцнюватися, закладаючи основи для майбутніх здобутків у боротьбі за незалежність.

2.3 Українське питання в Державних думах

На початку XX століття політична модернізація Російської імперії спричинила створення Державної думи, яка виконувала функції представницького органу, покликаного розширити можливості участі громадян у законотворчих процесах. Українські губернії Наддніпрянщини також отримали своє представництво, що дозволило їхнім депутатам долучитися до законотворчих процесів та відстоювати інтереси українського населення.

Формування депутатського корпусу мало свої особливості. Перші вибори до Думи відбулися у 1906 році на основі виборчого законодавства, що мало низку обмежень для широких верств населення. Українські губернії отримали певну кількість місць, проте значний вплив на виборчий процес мали поміщики, чиновництво та великі землевласники [16].

Під час засідань Думи депутати, що представляли українські губернії, порушували важливі для України теми. Однією з ключових була проблема української мови в освіті, судочинстві та адміністрації. Багато депутатів наголошували на необхідності введення української мови у школи, що

викликало спротив російських чиновників, які прагнули уніфікувати освітню систему імперії, не враховуючи національну специфіку [42].

Також активно обговорювалися питання аграрної реформи, адже більшість населення Наддніпрянської України складали селяни, які потерпали від нестачі землі. Депутати вимагали справедливого розподілу земельних ресурсів та поліпшення умов життя селянства, але консервативна більшість Думи блокувала ці ініціативи [7].

У першій та другій думах активно дискутувалося так зване «українське питання», що стосувалося національного самовизначення, мови, культури та освіти [23].

Попри те, що безпосередньо українське питання в Думі не порушувалося так активно, як, наприклад, польське чи фінське, воно залишалося важливою складовою загальної національної проблематики імперії. Виборче законодавство не передбачало офіційних обмежень для українців, проте фактично кожне нове скликання Думи характеризувалося зменшенням кількості депутатів, які відкрито ідентифікували себе як українці. У першому скликанні таких було 43 особи, у другому – 41, у третьому – 28, а в четвертому – лише 15. Водночас зростала кількість депутатів-росіян, обраних від українських губерній, що відповідало загальному курсу імперської влади на асиміляцію українського населення [23, с. 308].

В I та II Думах українське представництво було відносно численним, однак реальні можливості депутатів-українців впливати на законодавчий процес залишалися обмеженими. Більшість із них походила з селянства і мала слабе уявлення про український національний рух. Лише частина депутатів, зокрема Аркадій Грабовецький, Микола Онацький, Юхим Сайко та ін. намагалися артикулювати питання української мови, освіти, необхідності політичної автономії та земельної реформи на користь селян [23, с. 312].

Зокрема, у своїх виступах вони наголошували на історичних правах українців на землю, підкреслювали несправедливість царської політики, яка привела до позбавлення селян їхніх традиційних володінь, і закликали до

запровадження української мови в школах та державних установах. Водночас багато депутатів-українців, зокрема ті, що обиралися за підтримки загальноросійських партій, таких як кадети чи октябристи, займали позицію «загальноросійського патріотизму» й уникали активного просування українських інтересів [23, с. 326].

На початковому етапі діяльності Думи певну роль відігравала Українська думська громада (УДГ), яка функціонувала в I та II Думах і намагалася об'єднати депутатів-українців навколо спільної програми. Вона підтримувала вимоги надання автономії Україні в її етнографічних межах, введення української мови в освітніх та адміністративних установах, а також створення «краєвого земельного фонду», що мав би розподіляти землі між місцевими селянами. УДГ співпрацювала з українською інтелігенцією, зокрема з Михайлом Грушевським, Олександром Лотоцьким та Євгеном Чикаленком, які консультували депутатів і допомагали формувати їхні виступи [23, с. 310].

Однак, попри ці спроби згуртування, серед самих українських депутатів існували серйозні ідеологічні розбіжності. Частина з них підтримувала соціалістичні ідеї, інші тяжіли до ліберального руху, а більшість селянських представників взагалі не мали чіткої політичної позиції. Це значно обмежувало можливості українського парламентського руху.

Зміна політичної ситуації після розпуску II Думи та запровадження третьочервневого виборчого закону 1907 року суттєво зменшила українське представництво. У III і IV Думах кількість депутатів-українців різко скоротилася, а сама ідея української автономії поступово витіснялася з політичного дискурсу. Вже в III Думі навіть слово «Україна» фактично зникло з офіційних стенограм, натомість у кращому разі зрідка використовувався термін «Малоросія».

У IV Думі ситуація стала ще складнішою: українська громада фактично перестала існувати, а більшість депутатів, які походили з українських губерній, повністю інтегрувалися в загальноросійські політичні угруповання. Зокрема, серед тих, хто ще називав себе «малоросами», не було жодного представника

кадетів, які раніше співпрацювали з українськими діячами. Натомість українці були присутні у фракціях октябристів, націоналістів і навіть серед поміркованих правих [23, с. 313].

Деякі українські депутати IV Думи зберігали проукраїнські настрої, однак їхні можливості були мінімальними. Особливо показовим є той факт, що навіть збір підписів під законопроектом про можливість викладання в початковій школі українською мовою в III Думі виявився безуспішним – необхідних 33 підписів так і не вдалося зібрати [23, с. 324].

Попри загальну маргіналізацію українського питання в Думі, певний позитивний ефект від діяльності українських депутатів усе ж мав місце. Насамперед це стосувалося пробудження національної свідомості серед освіченого селянства, яке спостерігало за політичними процесами і починало усвідомлювати власну ідентичність. Такі діячі, як Євген Чикаленко, наголошували на важливості існування навіть невеликої української парламентської фракції, оскільки сама її присутність в Думі демонструвала, що українська нація існує і має власні інтереси. Проте загальний курс імперської влади, спрямований на асиміляцію українців та згортання будь-яких проявів національної окремішності, не дозволяв цим ініціативам отримати реальний політичний вплив.

Можна говорити що царський уряд та консервативні кола намагалися обмежити діяльність українських депутатів. Часті розпуски Думи (особливо після першого скликання) були викликані зростанням опозиційних настроїв, зокрема серед представників національних меншин [31].

Таким чином, українське питання в діяльності депутатів Державної думи Російської імперії проходило складний шлях від певного піднесення в I та II Думах до практичного зникнення в III та IV. Попри зусилля окремих депутатів, політичні обставини та внутрішні розбіжності не дозволили українському руху сформувати впливову парламентську фракцію. Водночас навіть у таких складних умовах українська думська діяльність відіграла певну роль у розвитку

національної свідомості, заклавши основи для подальших політичних процесів у добу революційних змін.

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ПРО РЕВОЛЮЦІЮ 1905-1907 РР. У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1 Аналіз підручників з історії України: еволюція підходів, як прогрес суспільного усвідомлення

Так як Російська революція 1905–1907 рр. стала важливим етапом у політичному та соціальному розвитку України, яка на той час перебувала у складі Російської імперії. Відповідно ця тема є присутньою у шкільних підручниках з історії України для 10 класу, що однак варто відмітити висвітлюється по-різному залежно від періоду видання, змін у політичному курсі держави та розвитку історичної науки на що вплинули події зазначені нами під часу аналізу методичних рекомендацій для вчителів історії.

На початку ХХ століття українські землі залишалися частиною Російської імперії, і революційні події 1905–1907 рр. стали важливим фактором у формуванні національної самосвідомості як українців того часу так і є частиною ґрунту для національної самоідентифікації сучасних українських громадян, адже наслідки тих подій, хоч і опосередковано, відчуваємо ми і сьогодні. У різних підручниках ця тема розкривається з акцентом на різні аспекти, до прикладу соціальні протести, національне відродження, або ж політичні зміни та економічні наслідки.

Зокрема підручник С. Кульчицького та Ю. Лебедевої аналізує революцію з точки зору її економічних і соціальних причин. Автори наголошують на промислових страйках, робітничому русі та політичних вимогах населення. Особлива увага приділяється повстанню на панцернику «Потьомкін» та діяльності перших українських політичних організацій [24].

Автор Ф. Турченко у своєму підручнику подає більш широкий погляд на події, розглядаючи революцію в контексті загальноімперських процесів. Дослідник аналізує політичні поступки самодержавства та їхній вплив на

український національний рух. Відзначається вплив Маніфесту 17 жовтня 1905 року та перші кроки до створення українських партій [45].

В цілому в підручниках виданих у 2010 році, зокрема в роботах Кульчицького, Лебедевої та Турченка, що взяті як приклад, революція 1905–1907 рр. розглядається насамперед як частина загальноросійських процесів. Основний акцент зроблено на економічних причинах, страйкових рухах, діяльності Державної думи. Український аспект висвітлюється через участь українських діячів у виборах та спроби відстоювання національних прав. Турченко також наголошує на впливі революції на подальші визвольні змагання. У великій мірі також присутні дослідження що стосуються соціалістичних рухів та їх діяльності на території України.

О. Пометун і Н. Гупан у свою чергу у підручнику виданому 2012 року розглядають революцію як каталізатор модернізаційних процесів. Вони наголошують на зростанні національної самосвідомості та активізації громадських рухів. Окремо аналізується вплив революції на розвиток української політичної культури. Тож можна сказати що цей посібник зміщує фокус із загальноросійських подій на соціальні аспекти революції. Автори наголошують на зміні суспільного ладу та ролі українського селянства й робітництва, а також на участі українських партій у виборах до Державної думи [32].

Наступним періодом активної зміни навчальних програм став час 2016–2018 рр. Це стало нагальною потребою, адже у результаті революції Гідності та початку АТО\ООС на Сході країни відчувався попит на перегляд підходів до патріотичного виховання та дослідження власної історії, що призвело до випуску у 2018 рр. низки нових підручників для історії України.

О. Гісем і Н. Сорочинська, зокрема, у своєму підручнику розширюють традиційний підхід, додаючи аналіз міжнародного контексту. Вони наголошують на взаємозв'язку між революційними подіями в Російській імперії та загальноєвропейськими тенденціями боротьби за права, що дозволяє поглянути на історію України не у «певному вакуумі», а як на частину

загальноєвропейських політичних тенденцій, учасником яких була також і територія України. Відбулося законодавче закріплення декомунізації, що призвело до оновлення історичних підручників, де більший акцент зроблено на українському контексті революції 1905–1907 рр [41].

В. Власов у своїх матеріалах висвітлює революцію з точки зору трансформацій політичного простору України. Значна увага приділяється діяльності українських партій, а також зміні політичного середовища, що підготувало ґрунт для подальших революційних подій 1917 року [9].

М. Мудрий у свою чергу робить акцент на соціальних аспектах революції. Він аналізує вплив страйків і протестів на побут та повсякденне життя українців, а також реакцію влади на ці події. Автор також розглядає довготривалі наслідки революції [27].

А дослідниця О. Пометун розширює соціально-політичний аналіз, приділяючи особливу увагу ролі інтелігенції та її впливу на національний рух. Наголошується на поступовій еволюції громадської активності та змінах у політичному мисленні українців [33].

Гісем у підручнику «Історія України і світ» інтегрує революційні події у світовий контекст, що дозволяє краще зрозуміти їхній масштаб та значення. Автор розглядає питання міжнародних відносин, що впливали на події революції в Україні [11].

Зміни в історичних наративах підкреслюють боротьбу українців за автономію та національні права, а також їхній внесок у загальний революційний рух Російської імперії. Трансформація історичної парадигми, де наголос змістився з соціально-економічних факторів на політичні аспекти, відображена у сучасних навчальних матеріалах, які тепер більше уваги приділяють українському національному руху та боротьбі за державність.

Аналіз підручників демонструє поступову еволюцію підходів до висвітлення Російської революції 1905–1907 рр.: від традиційного зосередження на соціально-економічних аспектах у підручниках 2010 року до інтеграції національного фактору та поглибленого аналізу впливу революції на

подальший український визвольний рух у виданнях 2018 року. Події що стались в державі в останній час ще більше посилили цей тренд, підкреслюючи національну боротьбу та зв'язок історичних процесів.

Нова українська школа, або ж НУШ, що є основою сучасної української школи запроваджує сучасні методи викладання історії, орієнтовані на розвиток критичного мислення та глибше усвідомлення історичних подій. Одним із важливих нововведень є циклічний підхід до навчання, який враховує вікові особливості школярів. Зокрема у початковій школі учні знайомляться з основними історичними поняттями через вивчення родини, громади та рідного краю, що подається у формі ігрових та адаптаційних занять. У середній школі відбувається поступовий перехід до системного аналізу історичних подій, що реалізується через проблемно-тематичний підхід. Натомість у старшій школі має бути запроваджено поглиблене дослідження історії України та світу, зосереджене на ключових подіях та явищах від давнини до сучасності. Програма НУШ робить акцент на україноцентричному підході, що висвітлює державотворчі процеси, формування нації та соціальну консолідацію українського суспільства. Особлива увага приділяється подіям XX–XXI століть, зокрема російсько-українській війні. Однак процес оновлення підручників згідно програми НУШ відбувся поки лише до рівня середньої школи, тобто досліджувана нами тема через призму найновішого педагогічного бачення ще не висвітлена.

Таким чином, аналіз підручників демонструє поступову еволюцію підходів до висвітлення Російської революції 1905–1907 рр. Від початкового зосередження на економічних і політичних аспектах, характерного для підручників 2010 року, до інтеграції національного фактору та поглибленого аналізу впливу революції на український визвольний рух у виданнях 2018 року. Ці зміни пов'язані з розвитком історичної науки, переглядом освітніх програм та зростанням інтересу до національної історії. Однак найновіший погляд на дослідження зазначеної тематики наразі знаходиться в розробці.

3.2 Методичні рекомендації до викладання теми у шкільному курсі історії

Викладання теми «Російська революція 1905-1907 рр.» у шкільному курсі історії є важливим для розуміння соціально-політичних змін у Російській імперії та їхнього впливу на Україну. Ця тема дає змогу не лише ознайомити учнів з революційними процесами, а й розвивати їхнє критичне мислення, аналізувати історичні документи та порівнювати події минулого з сучасністю. При вивченні у школі цієї теми учитель може поєднувати певні методичні підходи до викладання теми.

Зокрема, першим є проблемно-пошуковий метод, який дозволяє залучити учнів до активного аналізу історичних подій. Також діти можуть працювати у малих групах, аналізувати документи та джерела, формулювати власні висновки, а потім представляти їх класу. Його основна мета — не просто передача знань, а стимулювання самостійного мислення, дослідницької діяльності та навичок роботи з історичними джерелами. Цей метод допомагає формувати аналітичне мислення, адже учні навчаються оцінювати різні точки зору на історичні події, аналізувати їхні причини та наслідки. Крім того, він сприяє розвитку дослідницьких навичок, оскільки передбачає пошук, відбір і критичний аналіз історичних документів, використання першоджерел для підтвердження або спростування гіпотез. Важливим аспектом є також формування історичної свідомості, адже учні розуміють, що історія — це не просто набір дат і подій, а складний процес із багатьма чинниками.

До прикладу при вивченні цієї теми важливим є розбір діяльності російських Дум, адже насамперед, учні можуть дослідити соціальний та національний склад депутатів від Наддніпрянської України, що допоможе їм зрозуміти, як революція вплинула на політичне життя в регіоні та які групи населення отримали можливість брати участь у законодавчому процесі. При вивченні цього питання ми можемо використовувати праці українських науковців, як от «Депутати Державної Думи Російської імперії від губерній

Наддніпрянської України (1906–1917 рр.)» Олександра Олександровича Коника [23].

Окремий урок можна присвятити аналізу діяльності українських депутатів, їхніх поглядів, політичної позиції та виступів щодо реформ, що дозволить глибше розглянути питання українського представництва в Думі та його значення для майбутнього українського національного руху.

На основі статистичних даних про вибори до Думи можна провести аналіз результатів виборів у Наддніпрянській Україні, що допоможе учням зрозуміти виборчий процес та політичні тенденції того часу.

Окремо можна організувати дискусію про модернізацію Російської імперії, зокрема обговорити, чи справді виборчі та парламентські реформи після революції 1905 року мали демократичний характер або ж були лише імітацією конституційного розвитку.

Важливим елементом уроку може стати робота з джерелами – використання фрагментів наукових робіт як історичних документів, що дозволить учням навчитися аналізувати наукові тексти, порівнювати їх із іншими історичними матеріалами та критично оцінювати події.

Таким чином при дослідженні лише одного з аспектів історичних подій вчитель та учні можуть використати низку різних підходів.

У свою чергу проблемно-пошуковий метод допомагає виробити навички аргументованого висловлювання, оскільки учні вчаться будувати логічні судження та відстоювати власну точку зору. Це також підвищує мотивацію до самостійного навчання, адже вони зацікавлюються історією як процесом, а не просто запам'ятовують факти.

Учням у досліджуваній темі пропонується відповісти на такі питання:

- 1) Чому революційні події набули широкого розмаху в Російській імперії?
- 2) Які були основні вимоги робітників, селян та інших верств населення?
- 3) Як події революції вплинули на подальший розвиток українського національного руху?

Досить важливим є вміння прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки у тій чи іншій історичній події. До прикладу в досліджуваній темі це можна дуже зручно подати у формі таблиць.

До прикладу учні можуть опрацювати відповідний матеріал у підручнику і разом з вчителем скласти таблицю.

Таблиця 1

Приклад хронологічного викладу подій революції та утворення зв'язків між історичними подіями та їх значенням

Періоди	Характеристика	Події
І період Піднесення (січень-жовтень 1905 р.)	Зростання масового руху та посилення його політичної спрямованості. Політична активізація народних мас. Підвищення рівня самоорганізації суспільства (створення політичних партій, рад, профспілок тощо). Розширення хвилі заворушень серед селян і військових. Взаємозв'язок і взаємовплив робітничого, селянського та національно-визвольного рухів.	«Кривава неділя». Масові страйки в Україні (180 страйків за участю 170 тисяч осіб). Повстання на броненосці «Потьомкін» (участь взяли 6 тисяч матросів). Селянські заворушення (1900 виступів, знищено близько 600 поміщицьких маєтків).
II період. Кульмінація (жовтень-грудень 1905 р.)	Короткочасна стабілізація в країні та часткове розмежування політичних сил. Діалог і легальна співпраця між опозицією та владою. Активний розвиток багатопартійної системи.	Царський Маніфест від 17 жовтня 1905 року. Повстання на крейсері «Очаків» під керівництвом П. Шмідта та повстання київських саперів під проводом Б. Жаданівського.

	Зростання пропагандистської діяльності більшовиків і есерів. Підготовка та проведення лівими силами збройних повстань у грудні 1905 року.	Збройні виступи в різних містах України, зокрема в Харкові, Олександрівську, Катеринославі, Горлівці та інших населених пунктах.
III період. Спад (січень 1906-червень 1907р.)	Посилення репресивних заходів (каральні експедиції, арешти, обшуки тощо). Значне скорочення кількості робітничих страйків і селянських протестів. Підпільна діяльність більшості політичних партій та зростання терористичних методів боротьби серед революціонерів. Спроби опозиційних сил продовжити боротьбу парламентськими засобами в межах Державної думи. Активний наступ реакційних сил.	Робота I Державної думи (27 квітня — 8 липня 1906 року). Функціонування II Державної думи (26 лютого — 3 червня 1907 року). Третьочервневий державний переворот, спричинений царським маніфестом про розпуск II Думи та зміну виборчого законодавства. Завершення революційних подій.

Безперечно робота з першоджерелами сприяє глибшому розумінню історичних процесів. Якісне та фахове дослідження історії не можливе без аналізу першоджерел. Вчитель при вивченні теми революції 1905-1907 рр. може запропонувати учням ознайомитися з такими документами: Маніфест 17 жовтня 1905 року; Промови Миколи II щодо революційних подій; Витяги з газет та листівок того часу; Фотографії страйків та революційних маніфестацій. Прикладом може слугувати завдання із вирізкою з царського Маніфесту від 17 жовтня 1905 р.: «На обов'язок уряду покладаємо виконання неухильної нашої волі:

1. Дарувати населенню непорушні основи громадянської свободи на засадах чинної недоторканності особистості, свободи совісті, слова, зборів і союзів.
2. ...залучити тепер до участі в Думі, у міру можливості... ті верстви населення, які зараз зовсім позбавлені виборчих прав, надавши тим самим подальший розвиток загального виборчого права...
3. Установити як непорушне правило, щоб жодний закон не міг набути чинності без схвалення Державної думи і щоб виборним від народу забезпечена була можливість дійсної участі в нагляді за закономірністю дій поставленої від нас влади...»

За результатами роботи з історичним джерелом учні мають відповісти на питання:

- 1) Які громадянські права та свободи були проголошені в Маніфесті 17 жовтня 1905 року?
- 2) Як українське суспільство відреагувало на оприлюднення Маніфесту?*
- 3) Яке історичне значення мав Маніфест 17 жовтня, і які його наслідки для українського народу?
- 4) Як ви оцінюєте Маніфест 1905 року? Чи справді він приніс значні зміни в суспільно-політичне життя?

Після ознайомлення з джерелами учні можуть обговорити, які настрої панували серед населення і як влада реагувала на вимоги протестувальників.

Одним із ефективних прийомів викладання теми є рольові ігри. Наприклад, клас можна поділити на групи, що представлятимуть різні політичні сили того часу: революціонерів, представників влади, ліберальних реформаторів, робітників тощо. Учні мають підготувати аргументи на підтримку своєї позиції та взяти участь у дискусії. Це допомагає глибше зрозуміти суперечності епохи та причини провалу революції.

Також можна використати технологію «історичних дебатів», у ході яких учні будуть аналізувати наслідки революції: чи могла вона змінити імперію? Чи сприяла вона розвитку демократичних процесів?

Учні можуть також провести інтерактивні дебати, інсценуючи засідання Думи та розподіливши ролі між представниками різних соціальних груп – інтелігенції, селян, дворян, робітників, що дозволить їм краще зрозуміти мотиви та інтереси цих груп.

Використання карт, плакатів, інфографіки та відеоматеріалів дозволяє візуально закріпити вивчену інформацію. Корисним буде показати документальні фільми або уривки художніх стрічок, зокрема «Броненосець Потьомкін» як приклад кіноінтерпретації подій революції, що може також бути корисним у вивченні впливу пропаганди та слугувати прикладом інтерпретації подій тими чи іншими силами, що були учасниками революційних подій, зокрема більшовиків.

На YouTube є багато освітніх відео, які доступно та зрозуміло висвітлюють різні історичні теми, зокрема й події революції 1905–1907 років. Відеоформат дозволяє не лише подавати інформацію у зручному вигляді, а й використовувати ілюстрації, архівні матеріали та історичні реконструкції, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Особливо цінними є відеоуроки, які Міністерство освіти і науки України опублікувало у відкритий доступ під час пандемії коронавірусу. У цей період дистанційне навчання стало необхідністю, і для підтримки учнів та вчителів був створений цикл відеоуроків з різних предметів, зокрема з історії [1; 2].

Ці відеоматеріали можуть бути використані як додатковий ресурс для самостійного опрацювання, допомагаючи учням краще розуміти історичні події та їхній контекст. Вони також стануть у пригоді вчителям, які можуть включати окремі фрагменти у свої уроки для наочного пояснення складних тем. Такий підхід дозволяє зробити навчальний процес більш інтерактивним та цікавим, а також сприяє розвитку в учнів навичок аналітичного мислення та критичного сприйняття історичних подій.

Для більш ефективного викладання теми вчитель може також використовувати різноманітні навчальні матеріали. До прикладу карти страйкових рухів та революційних осередків в Україні; знімки революційних

демонстрацій, портрети історичних діячів; документальні хроніки революційних подій; презентації та анімаційні відео, що пояснюють хронологію подій.

Крім того важливим елементом поглибленого вивчення теми є відвідування історичних місць та музеїв. В Україні існує кілька локацій, що можуть бути корисними та цікавими для екскурсійних відвідувань. В першу чергу це може бути Національний музей історії України, у якому представлені експозиції, присвячені революційним подіям початку XX століття; також Одеський історико-краєзнавчий музей, що містить матеріали про повстання на броненосці «Потьомкін» у 1905 році; Харківський історичний музей вміщує документи та експонати, що висвітлюють революційні рухи в регіоні; а також будівлі колишніх штабів страйків і революційних комітетів у Києві та Харкові – місця, пов'язані з діяльністю революціонерів.

Відвідування таких місць безперечно сприяє формуванню історичної пам'яті учнів і допомагає краще зрозуміти події минулого.

Отже, викладання теми «Російська революція 1905-1907 рр.» у школі має базуватися на використанні інтерактивних методів, аналізі джерел та мультимедійних засобах. Це сприятиме глибшому осмисленню подій, їхніх причин і наслідків, а також допоможе учням усвідомити роль українців у революційних процесах. Завдяки використанню історичних джерел, мультимедіа, рольових ігор та екскурсій можна забезпечити ефективне та цікаве навчання, яке сприятиме розвитку критичного мислення та громадянської відповідальності школярів.

ВИСНОВКИ

Російська революція 1905–1907 років стала визначальною подією для України, що на той час перебувала у складі Російської імперії. Вона спричинила значні соціальні, політичні та економічні зміни, які вплинули на подальший розвиток українського суспільства та формування національної самосвідомості. Нами було проведено аналіз ключових аспектів революції, її причин, ходу подій та наслідків, а також висвітлено відображення цих подій у наукових дослідженнях та навчальних програмах.

Зокрема досліджено історіографію питання та підходи до аналізу революції як у західній, так і в пострадянській історичній науці. Було встановлено, що лише після розпаду СРСР у 1991 році стало можливим об'єктивне вивчення подій революції 1905–1907 років. У сучасній історіографії особливу увагу приділено політичним процесам, соціальним рухам і діяльності чорносотенних організацій, які раніше висвітлювалися переважно з марксистсько-ленінських позицій.

Також частину роботи було присвячений безпосередньому аналізу ходу революції на українських землях. Що ж стосується причин революції, то вони включали соціально-економічні проблеми, політичні обмеження, залишки кріпосництва та поразку Росії у війні з Японією. Також нами було визначено основні етапи революційних подій в Україні: початкові виступи робітників і селян, загальнодержавний страйк, прийняття Маніфесту 17 жовтня 1905 року, створення Державної думи та наступні репресії царської влади. Встановлено, що революція 1905–1907 років вперше дала можливість українцям відкрити культурно-просвітницькі товариства, активізувати національний рух та створити перші політичні партії.

Не менш важливим є відображення подій революції в українських навчальних програмах та підручниках з історії. Під час аналізу нами було виявлено, що підручники різних періодів по-різному трактували ці події. Якщо в радянській історіографії вони розглядалися крізь призму боротьби

робітничого класу та революційної діяльності більшовиків, то в сучасних підручниках акцент зміщено на національно-визвольний рух українців, діяльність українських політичних партій та їхню боротьбу за автономію.

Педагогічні аспекти дослідження показали, що викладання теми революції 1905–1907 років у шкільних курсах історії є важливим елементом формування історичної свідомості учнів. Аналіз навчальних програм та підручників засвідчив, що сучасні методики викладання історії спрямовані на розвиток критичного мислення, застосування міжпредметних зв'язків та використання інтерактивних методів навчання. Використання історичних джерел, архівних матеріалів і документів дозволяє учням краще зрозуміти складність революційних процесів та їх вплив на подальший розвиток суспільства. Окрему роль відіграє патріотичне виховання, яке підсилюється завдяки аналізу національно-визвольної боротьби українців у цей період.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що революція 1905–1907 років мала значний вплив на формування політичної культури та національної самосвідомості українців. Вона стала першим етапом боротьби за демократичні зміни та політичні права, заклала основи для розвитку українського парламентаризму та багатопартійної системи. Попри поразку революції, вона дала поштовх для подальших суспільно-політичних трансформацій, які згодом привели до Української революції 1917–1921 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 9 клас. Історія України. Російська революція 1905–1907 рр. на території України. URL: https://youtu.be/JGWTDZNuCC8?si=z5hio_3MR94XI5bw (дата звернення: 23.02.2025).
2. 9 клас. Історія України. Українці в російській революції 1905–1907 рр. URL: https://youtu.be/UjKc4YNEa4w?si=FbEKhpOuVxbe_URg (дата звернення: 23.02.2025).
3. Haimson, L. On the Origins of the Russian. Paris: YMCA Press, 1962. 135 s.
- Берендєєв О. Студентський рух у Києві. 1895–1908 рр. *Історія в школі*. Київ, 1998. № 3. С. 43
4. Бородич Л.В. Військово-охоронна система Російської імперії на території України у XIX – на початку XX століття. *Історія України*. Київ, 1999. № 6. С. 1–3.
5. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). Львів: Світ, 1996. 447 с.
6. Вернер Є. Криваве коло: Роздуми про російську революцію. Львів: Вогонь і Перо, 1923. 84 с.
7. Верстюк В. Фракції та групи у Державній Думі та українське питання. Київ: Видавництво Київського університету, 2005. 296 с.
8. Віднянський С. В., Лисенко О. Є., Мартинов А. Ю. Український проєкт: цивілізаційні фронтири та соціокультурні екстрими XX – початку XXI століть. Аналітична доповідь. Київ: Інститут історії України НАН України, 2022. 127 с.
9. Власов В. С. Історія України: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Літера, 2017. 288 с.
10. Волковинський В.М. «Чорна сотня» та її «хрещені батьки» в Україні на початку XX століття. *Історія України*. Київ, 1996. № 10. С. 1–4.

11. Гісем О. В. Історія: Україна і світ: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Харків: Ранок, 2018. 256 с.
12. Головченко В. І. Ідейне становлення української соціал-демократії та еволюція її поглядів на шляхи і перспективи визвольної боротьби (кінець XIX – початок XX ст.): дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.01. Київ, 1998. 320 с.
13. Гончаренко В.Д. Зміни в системі центральних органів влади Росії внаслідок буржуазно-демократичної революції 1905–1907 років. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2005. № 2. С. 51–65.
14. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття. Київ: Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.
15. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. 9-те вид. Київ: Портал, 2024. 416 с.
16. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т. Київ: Либідь, 1991. Т. 10. 512 с.
17. Гусєв В.І. Сорока В.М. Царська охоронка: якою вона була насправді? *Трибуна*. Київ, 1995. № 11–12. С. 35–38.
18. Дорошенко Д. Культурно-просвітницька діяльність українського громадянства за останні два роки. К., 1907. Т. 4. С. 45–60.
19. Історія України. Всесвітня історія. 10–11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2012. 44 с.
20. Історія України. Всесвітня історія. 10–11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2017. 33 с.
21. Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2022. 35 с.
22. Коляда І. Українська інтелігенція і преса у боротьбі за вирішення мовного питання на початку XX століття. *Історичний журнал*. Київ, 2006. № 1. С. 81–82.

23. Коник О. О. Депутати Державної Думи Російської імперії від губерній Наддніпрянської України (1906–1917 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Дніпро, 2013. 603 с.
24. Кульчицький С., Лебедєва Ю. Історія України: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2010. 304 с
25. Мілько В. І. Українське питання в Державній думі Російської імперії (1906–1917 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Київ, 2001. 22 с.
26. Москвич Л.Г. Прогресивна російська інтелігенція і Україна (кінець XIX – початок XX століття). *Історія України*. Київ, 1999. № 43.
27. Мудрий М. М., Аркуша О. Г. Історія: Україна і світ: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2018. 304 с.
28. Нариси з історії українського національного руху: програма РУП / за ред. Д. Дорошенка. Київ: Вид-во «Молодь», 1990. 120 с.
29. Петлюра С. Російські культурно-просвітницькі інституції на Україні: Статті. Київ, 1993. 160 с.
30. Плохій С. Брама Європи: Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 496 с.
31. Політична історія України: в 6 т. Т. 4. Київ: Наукова думка, 2002. 520 с.
32. Пометун О. І., Гупан Н. М. Історія України: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Освіта, 2012. 288 с.
33. Пометун О. І., Гупан Н. М. Історія України: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Освіта, 2018. 288 с.
34. Рева І. Забастовочна боротьба сільськогосподарського пролетаріату в першій російській революції (на матеріалах Лівобережної України. *Історія СРСР*. К., 1975. № 5. С. 45–59.
35. Реєнт О.П. Революційні та соціальні рухи трудящих мас України: До 100-річчя Першої російської революції 1905–1907 рр. *Український історичний журнал*. Київ, 2005. №4. С. 89–107.

36. Реєнт О.П. Чорносотенці: український аспект (кінець XIX – 1917 р.). *Український історичний журнал*. Київ, 2021. № 5. С. 91.
37. Савченко С.В. «Заблудла» та «вірна» паства очима православних місіонерів Півдня України початку XX ст. *Український історичний журнал*. Київ, 2010. № 1. С. 107–128.
38. Самарцев І.Г. Чорносотенці на Україні. *Український історичний журнал*. Київ, 1992. № 2. С. 90–98.
39. Сарбей В. Г. Національне відродження України. Київ: Альтернативи, 1999. 335 с.
40. Селянин. Київ, 1905. № 29. С. 1–8.
41. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Історія України: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 256 с.
42. Субтельний О. Україна: історія. Київ: Либідь, 1993. 648 с.
43. Сусоров В.Д. Репресивні заходи царизму на півдні України в 1905–1907 роках. Херсон : Олді-плюс. 2005. 115 с.
44. Телешун С. О. Національне питання в програмах українських політичних партій кінця XIX – початку XX століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Київ, 1996. 179 с.
45. Турченко Ф. Г. Історія України: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Генеза, 2010. 304 с.
46. Феденко П. Український рух у XX столітті. Лондон: Видавництво «Молодь», 1959. 325 с.
47. Щербак М., Щербак Н. Цензура і преса в Києві на початку XX століття. *Сучасність*. Київ, 2007. № 9.
48. Якименко М. Міграція українського селянства як об'єкт ідейно-політичної боротьби в Російській імперії на межі XIX–XX століть *Пам'ять століть*. Київ, 2000. №3. С. 130–135.